

УДК 327.54(73)

А.О. ХУДОЛІЙ

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА Г. ТРУМЕНА ТА «СИНДРОМ АНТИРАДЯНЩИНИ»

Худолій Анатолій Олександрович – доцент Національного університету «Острозька академія», викладач факультету політико-інформаційного менеджменту, кандидат філософських наук

Стаття присвячена аналізу зовнішньої політики Г. Трумена. Розглянуто політичні погляди переконаних американського президента і політичного оточення, що вплинули на формування зовнішньополітичного курсу США після Другої світової війни. Деталізовано висвітлено питання атомної дипломатії та її наслідки для подальшого розвитку відносин з СРСР.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, холодна війна, політичні погляди, США, СРСР.

Статья посвящена анализу внешней политики Г. Трумена. Рассмотрены политические взгляды убежденных американского президента и политического окружения, что повлияли на формирование внешнеполитического курса США после Второй мировой войны. Детально освещен вопрос атомной дипломатии и ее последствия для дальнейшего развития отношений с СССР.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, холодная война, политические взгляды, США, СССР.

The article is devoted to analysis of H. Truman foreign policy. Political views and convictions of American president and political circles are analyzed. They affected formation of foreign policy course of the USA after the Second World War. Atomic diplomacy and its consequences that affected the development of relations between the USA and the USSR are described.

Key words: foreign policy, diplomacy, cold war, political views, USA, USSR.

© А.О. Худолій, 2010

В умовах ключової ролі США набуває актуальності дослідження мотивів та поглядів, що впливають на політику американських президентів. Вагомим є прогнозування подальших кроків американських політиків, що впливають не тільки на європейську, але й геополітичну ситуацію.

Метою даної статті є вивчення тих чинників, що сприяли формуванню поглядів президента Г. Трумена та зовнішньої політики США.

Актуальним і раніше недослідженим виявляється аналіз політичних поглядів президента США Г. Трумена, що вплинули на прийняття рішень у сфері зовнішньої політики. Постає мета передбачити вирішення таких завдань:

Виявити та описати політичні погляди і переконання американського президента та його оточення, що вплинули на зовнішню політику США зазначеного періоду;

Здійняти аналіз зовнішньополітичного курсу колишнього американського президента.

Зовнішню політику Г. Трумена досліджували чимало науковців, які акцентували увагу на різних аспектах цієї проблеми. Серед них слід окремо виділити політично-психологічний аналіз діяльності американських президентів за правління О. Егорової-Гартман [4], політичний аналіз американської політики за працями З. Бжезінського [5], Г. Кессіджера [7], історичні аспекти зовнішньої політики США за праця-

ми Е.О. Іваняна [6], осмислення геополітичної ситуації у працях М.М. Лебедєвої [9], М. Паренті [13], С.Н. Конопцова [8], В.О. Рукавішнікова [14] тощо.

Політичні погляди Г. Трумена та мотиви, що впливали на формування зовнішньої політики, залишилися поза увагою науковців. Не вбачаємо наше завдання – висвітлення зовнішньополітичної діяльності президента Г. Трумена за умов формування нового політичного курсу США протягом 1945-1953 років.

Опитування суспільної думки навесні 1943 року свідчили про те, що 62% американців були позитивно налаштованими щодо створення світу без воєн після перемоги надворогом, а 63% відповіли ствердно на питання про те чи варто США входити в міжнародну організацію безпеки після війни [12, 2004: 414]. Проте серед політиків лунали заклики на користь миру тільки на американських умовах. І в Конгресі, і в уряді консолідувалися сили, що виступали під прапором необмеженої експансії США [20, 1943]. Резонанс від виступів на тему «радянської загрози» був відчутним завдяки діяльності вчорашніх ізоляціоністів у Конгресі на чолі з головою сенатської комісії по закордонних справах Артуром Ванденбергом, які перетворилися в гарячих прихильників тези про закріплення за США максимальної влади в інтересах вільного світу [23, 1943]. Американські консерватори почувалися незручно з таким союз-

ником під час війни, як СРСР, а якщо війни їхні відносини погіршилися [18, 2007: 271]. У 1945 році починається холодна війна.

Початок холодної війни. Драматизм ситуації напередодні закінчення війни в Європі, падіння Берліна та шкід Радянської Армії на Ельбу сприймалися президентом США особливо болісно, оскільки не залишали йому, що згоря маловідомому політику, який став президентом США 12 квітня 1945 року, головнокомандуючим збройних сил, іншого вибору, окрім утвердження американського лідерства з позиції сили. У бесіді з Джоозефом Дейнісом, колишнім послом США в Москві, який відвідав президента 30 квітня 1945 року, Трумен був рішуче налаштований не зупинятися навіть перед ескалацією напруження в радянсько-американських відносинах [23, 1943]. Сила та жорсткість – ось що мало стати опорними елементами його нової, Трумена, дипломатії – дипломатії країни, що вибрала місію бути головним захисником західного суверенітету. Проте ця впевненість у свободі дипломатичного маневру формувалася в ході появи атомного арсеналу і переконаності в тому, що більше нікому цього не вдасться зробити на тому ж рівні [1, 1968: 61]. Атомна бомба, яку закінчували розробляти в США, була засобом стримування комунізму та збереження провідної ролі США в світовій політиці [12, 2001: 486].

18 червня 1945 року – початок атомної дипломатії. Після закінчення війни в зовнішній політиці США відбулися зміни і цей перехід зовнішньополітичного курсу США на рейки атомної дипломатії носив мілливий характер, оскільки він був пов'язаний зі зміною старої адміністрації, що проіснувала незмінно з 1933 року. Геополітичні та ідеологічні чинники виявилися в ході просування Радянської Армії до Берліна. Їм належить вирішальна роль у реінкарнації синдрому страху і недовіря союзнику, який сприяв розвитку «істеричної антирадянщини» в перні післявоєнні роки. Температура суспільного збудження, яку підігрівала преса, зростала з успіхами радянських військ. Почали говорити про «радянський халіфат». Постійні критики зовнішньої політики, лідери республіканців – Г. Гувер, Р. Тафт, А. Ванденберг, Г. Фіш, Б. Уїлер отримали нагоду заявити, що вони були праві, вимагаючи від уряду не допомагати СРСР [5, 1995: 208-210].

Зі травня Джеймс Бернс озвучив принципи нової зовнішньополітичної доктрини, що базувалася на випередженні інших країн досягненнями в ядерній фізиці та виробництві атомної зброї. За такого підходу провідною була ідея перманентного збереження абсолютної переваги в нових засобах масового знищення [12, 2004: 515]. Розвиток подій збігся із закінченням війни на Тихому океані. І використання атомної бомби, яку планували скинути на Японію, повинно було стати акцією залякування реального і мож-

ливого суперника. Зброя масового знищення, ще не народившись, перетворювалася на зброю відплати і стримування, хоча цей термін ще не артикулювали. Трумен відмовився обговорювати питання міжнародної політики атомної проблеми в присутності військових на засіданні 18 червня 1945 року. Можливо, глобальна спрямованість концепції національної безпеки визначена Рузвельтом і яку сповідував Трумен, могла налякуватися як опір це численних прихильників так званого континенталізму – воєнної доктрини, що базувалася на принципі достатності таких воєнних зусиль США, що не виходить за межі західної півкулі [33, 1981: 45]. В липні 1945 року Трумен прийняв рішення застосувати атомну бомбу проти Японії, оскільки він сподівався таким чином вирішити кілька складних завдань: по-перше, відмовитися від філіцьово немигдлого вторгнення на Японські острови, уникнувши таким чином значних втрат армії США в живій силі; по-друге, забезпечити часткове втручання у війну СРСР, що після капітуляції Японії могло б призвести до претензій Сталіна на особливу роль на Далекому Сході і в Китаї; по-третє, зняти питання про переведення американських військ із Європи на Далекий Схід, тобто забезпечити баланс сил на Європейському континенті і тим самим зупинити подальше поглинення радянського впливу [12, 2004: 519].

Стосовно атомної бомби, то в голові Трумена виник власний план згідно з яким Сталін буде продовжувати передислокацію військ на Схід, а підготовка та проведення атомних бомбардувань має захопити зненацька не тільки японців, але й росіян, знизити ризик ймовірності випереджувальних широкомасштабних дій радянського командування і таким чином зірвати задуми Сталіна вклинитися в процес мирного врегулювання на правах рівного партнера [12, 2004: 535].

На Потсдамській конференції збронадуючись про це говорить Трумен, Сталін свідомо скористався цією нагодою для того, щоб розпочати розробку «образу ворога», як внутрішнього так і зовнішнього. Ніщо так сильно не діяло на свідомість радянських людей, як страх перед небезпечною загинути від рук агресивної супердержави, що переважала в озброєнні у порівнянні з будь-яким ворогом і навіть коаліцією ворожих їй країн. Трумен навіть не передбачав, що може зіткнутися з явищем бумеранга в своєму стремінні забезпечити ефект раптовості. Уникнути майбутнього протистояння та холодної війни можна було ще в 1945 році, проте Трумен відкинув таку ідею. Виголошуючи свій монолог про «переможену зброю», він навмисно не казав її і відійшов від теми про міжнародний контроль [12, 2004: 545]. Недовіра, що залишилася після Потсдама, а потім атомне бомбардування Хіросіми та Нагасакі, небажання обох сторін знайти розумний компроміс по леглізу, проблемах контролю над Західною Європою,

німецькому питанню, проблемах контролю над атомною зброєю і водночас схожість поглядів по ООН, колоніальному питанню, закріпленням територіальних інтересів, досягнутих у ході війни, розрахунки на взаємовигідне торгово-економічне співробітництво – ось що складало контур нової світової системи, що визначилася в перше післявоєнне десятиліття силами, що представляли дві супердержави.

Як і в умовах будь-якого перехідного періоду, особистості політичних лідерів накладали свій, інколи вирішальний відбиток як тип міжнародних відносин, що формувалися після 1945 року. Гаррі Трумен довів це рішенням скинути атомну бомбу та безкомпромісною позицією вимагання зберегти монополію на атомну зброю, оскільки він діяв у дусі джексоніанської традиції, головною рисою якої, на випадок виникнення загрози національній безпеці, є готовність використати всю наявну в розпорядженні нації воєнну силу [28, 1999/2000: 23].

Створення атомної зброї та накопичення її запасів породжувало особливу морально-психологічну обстановку в країні. І масова свідомість, і уява політики в опинилися в полоні у раптово виниклій вірі в абсолютну невразливість Америки. Гаррі Трумен, виступаючи з мовою, яку він виголосив 27 жовтня в Нью-Йорку з нагоди Дня флоту, не згадавши жодного разу СРСР, заявив, що Америка буде і надалі якнайдовше зберігати контроль над атомною зброєю [31, 2002: 109]. Дипломатія конфронтації, що прийшла на зміну воєнного радянсько-американського коєксісусу, мала під собою «ядерне підґрунтя». Американський історик Г. Херкен назвав тип зовнішньополітичного мислення, що побутував в післявоєнній Америці «нуклеаризмом», розуміючи під ним тотальну ідеологію [22, 1980: 20].

На рівні масової свідомості виник майже релігійний екстаз, викликаний загнущанням сили, що була джерелом сонячної енергії (слова Трумена, взяті з його звернення до народу 6 серпня 1945 року), втілює в ідейній національних почуттів і вимоги героїчного керівництва заради здійснення програми «Американського століття» [12, 2004: 55-4]. Проте перебудова мислення створювала певні проблеми та труднощі. Виникла небезпека реінкарнації ізоляціонізму в його крайніх виявах, премоги тенденції до національної замкнутості, згоргання воєнної присутності включно з виходом із Європи, самороззброєння та сам обмеження по відношенню до зобов'язань по відношенню економік і політичних структур країн, зруйнованих війною, і введення їх на режим стійкого розвитку. В усій серйозності постало тоді питання, що розуміти під національним інтересом США, якщо історичний поступат війна зробили світ біполярним і конфронтаційним, звичним чинком поділявши його на сфері впливу між двома супердержавами, і якщо

існували альтернативні варіанти післявоєнної зміни зовнішньополітичного курсу (по типу скоректованої моделі экс-президента Г. Гувера в дусі демонстративного виходу з домовленостей з СРСР і відновлення Німеччини як його противаги або по типу прагматичної політики Рузвельта, що робила ставку на утвердження домінуючої ролі США в світових справах, але в силу обставин визнаючи необхідність довгострокового співіснування державних інтересів учораших союзників – США та СРСР [10, 1995: 106-109]).

У масовій свідомості того часу сформувалися думка про історичне призначення Америки в післявоєнному світі. Мінімум довір'я Кремлю та максимум опори на власні, передусім воєностратегічні, переваги, куди входили монополія на атомну зброю, географія, сировинні та людські ресурси, рівень економічного розвитку, наука та національна мораль – так у стиснутому вигляді сформувалася одна із ключових установок ідеологів нової формації, так званих атлантистів, які вважали, що в ядерну еру на земній кулі не залишиться територій, які б не входили в сферу життєвих інтересів США. За ідеєю вторгнення в світову політику в американських традиціях «дикого Заходу» – ідеології жорсткого, безкомпромисного й без комплексів світу – стояла культура агресивного глобалізму і визнання універсального характеру американських цінностей і інститутів нова національна ментальність [17, 1992: 200; 19, 2000: 200].

Національні інтереси США в світі з зміниними параметрами розвитку, з невизначеною природою міждержавних відносин, зі зруйнованою європейською системою не могли регламентуватися якимись уставними зобов'язаннями, окрім внутрішнього кодексу поведінки та традиційних цінностей американської демократії. Так сформулював нове розуміння завдань зовнішньої політики США Гамільтон Фіш Армстронг, фахівець по зовнішній політиці, голова Нью-Йоркської ради по зовнішній політиці і редактор напівофіційного видання журналу «Форін Ефферс». Він працював за дорученням держдепартаменту в групі фахівців, які по закінченні війни працювали над питаннями зовнішньополітичного курсу США в післявоєнному світі на найближчу та віддалені перспективи. Меморандум Армстронга було підготовлено за дорученням держсекретаря Едварда Стеттініуса. Це очевидно, був скіс нової зовнішньополітичної доктрини США, своєрідний погляд з надією на такий бажаний для всіх мир, проте з наміром порушити його там і тоді, де виникне загроза національним інтересам США [11, 2000: 158]. У меморандумі зазначалося, що США не слід уникати своїх обов'язків захищати власні інтереси в регіонах, де велика ймовірність виникнення війни і втручання США в них. Таким рішучим тоном Армстронг заявляв про невід'ємне право США на збройне втручання в конфлікти на самих віддалених територіях, якщо там життя

і діяльності американців буде небезпека. Армстронг поширював це право і на такі випадки, як Польща та Югославія, коли мова могла б іти про утвердження в них режимів, які будуть проводити демократичну політику всередині країни, або про боротьбу проти тоталітарної тиранії та іноземного правління [12, 2004: 556]. Таку агресивну політику за першість в світі А. М. Шлезінгер називав «презентнішим імперіалізмом», прихованою метою якого є попередити ланцюгову реакцію приєднання до радянської системи, що розвивалася в нових і навіх країнах [15, 1992: 210; 27, 1991: 455]. Така стратегія, що передбачала розрив відносин з учорашнім союзником, успіх якого трактували як загрозу «вільному світу», потребувала солідного ідеологічного обґрунтування, роль якого виконувала відома телеграма радника американського посольства в Москві Джорджа Кеннана від 22 лютого 1946 року, точніше її її версія, яку Гемільтон Фіш Армстронг помістив на сторінках липневого номера журналу «Форін Еффейерс» у 1947 році [24, 1947: 566-582]. Цей документ на наступні півстоліття визначив обрис американської зовнішньої політики і зробив це було досить фундаментально. Кеннан, знайшовши в зовнішній політиці СРСР переадаптовану продовжену ворожості і недовіри до зовнішнього світу, так сформулював свій основний висновок: радянській експансії слід протиставити американську готовність застосувати широкий спектр дій, що не тільки не виключає логіку сили, але й не абсолютнізус її. Запропонована стратегія стримування за вихідний фактор суттєвої переваги приймала технічну перевагу США, наявність стратегічної авіації далекої дії і, головне, час, який працював на вільний світ проти радянської системи [12, 2004: 557]. Пріоритети зовнішньої політики США фокусувалися, згідно зі стратегією, на Західній Європі, а головними інструментами в досягненні мети були економіка, політика та психологія. Концепція національної безпеки Кеннана стосувалась Італії, Греції, Франції та Німеччини, вона вміщувала заморські бази в Північній Африці та західній частині Тихого океану та мала пряме відношення до проблем ринків, сировини і сфери вкладення капіталів в інтересах американських промислових партнерів південно-Західній Азії, Африці та Латинській Америці. Амбіції Кеннана та американської адміністрації виходили за межі найближчих завдань по стримуванню радянської могутності та мали на меті відновлення Західної Європи, а в його наміри входило: ідентифікація радянського впливу в Східній Європі, зміна радянської поведінки на світовій арені і, якщо пощастить, зв'язання комуністичної диктатури як такої [25, 1992: 181].

Доктрина стримування, яку взяла на озброєння адміністрація Трумена, втілювалася в поведінковому стереотипі американської дипломатії, що протягом десятиліть зберігала

характер екстремального впливу на суперника. Ініціативна участь Кеннана в якості голови відділу планування держдепартаменту протягом 1947-1950 років в організації підіривних операцій проти країн радянського блоку свідчить про цей аспект післявоєнної дипломатії США [21, 2002: 29, 2000]. Америка як нова нація, не могла поступитися комунізму у боротьбі за світове планування. Здобути перемогу в дипломатичній боротьбі з Москвою, стверджував Кеннан, означало передусім показати себе, тобто американців, здібнішими за росіян, здатними висунути нові ідеали іншим народам, сформувати позитивнішу та конструктивнішу картину світу, ніж та, що існувала в минулому [12, 2004: 558].

Джон Форсайт вдало висловив думку про поєднання двох завдань трансформації мрії Америки. З одного боку, США були прикладом для інших народів, а з іншого – Америка була месією, рятівником світу. Обидві ці ідеї набули поширення в усій американській суспільній культурі 1945 року [19, 2000: 50].

Боротьба світових ідеологій – лібералізму та комунізму вступила в відкриту фазу та набула планетарного масштабу. Поєднання двох чинників – економічний ренесанс США на базі тотального технологічного оновлення плюс зміни в соціальної стратифікації, що створили політичну стабільність, дозволило США зайняти позиції лідера у післявоєнному світі. Історик і політолог К. Філіпс поставив у заслугу Трумену передусім зовнішньополітичний активізм, з яким не можна було порівнювати інтернаціоналізм Вудро Вільсона [32, 1966: 401]. Експансія американізму мала різні аспекти, включно з амбіційними планами геополітичних проєктів, духовне месіанство, воєнно-стратегічне планування з опорою на створення воєнних баз на всіх континентах та абсолютну перевагу в найновішій зброї. Поява контурів біполярного світу і виклик, кинутий комунізмом Заходу, змусили Трумена вирішувати складну дилему: зберігати тісні партнерські відносини з СРСР або, спираючись на економічну та воєнну (атомну зброю) перевагу, поступово відвоювати геополітичний простір, що опинився під контролем СРСР, стримувати його намагання перетворитися в альтернативний центр сили і в кінцевому рахунку добитися лібералізації радянського режиму і респіції ним західних цінностей. Ідеологія комунізму та антибуржуазність привабили стільки прихильників, що змушували вірити в його кінцеву перемогу. За таких обставин, як думав Трумен, Америці нічого не залишалось як відповісти на цей глобальний виклик комбінацією контраходів: швидкою економічною та воєнною перевагою, монополією на надпотужну зброю, а згодом і її вдосконаленням, домінуючою роллю в міжнародних структурах, таких як ООН і НАТО [12, 2004: 568].

Досить часто Америка використовувала переваги воєнної сили для поширення своєї політико-

економічної системи на інші країни. На противагу намаганням СРСР насадити зверху державність радянського типу в країнах, що опинилися під його контролем, США зробили своєю державною доктриною захист країн «вільного світу», підтримку внутрішньої стабільності СРСР і його союзників, відродження чи підтримку режимів «рянової демократії», що ніколи взагалі не відповідали американським поняттям про ліберальний суспільний лад. Американська ідея розширення кордонів, що народилася в кінці XIX століття, отримала нове дихання в геостратегії США після 1945 року, які робили ставку на пряму американську воєнну присутність у різних регіонах планети і на консолідації під егідою США в воєнно-політичних блоках країн з повою демократією [26, 1995: 55]. Д. Сцилард побачив у накопиченні США атомної зброї після Хіросіми та проведенні серії залюкуючих випробувань у Тихоокеанській провінції великого обсягу, своєрідного антидепресанту для Заходу, який був шокований розколом Європи і наступом комунізму. Олімпіада творців Атлантичного союзу, Дін Ачесон, який займав посаду держсекретаря США в 1948-1953 роках, стверджував, що будь-яка перевага, досягнута годкою атомної зброї є мінімальною в світі ризику атомної війни. А головним завданням зовнішньої політики має бути намагання уникнути війни [2, 1956: 44].

Починаючи з 1945 року у двосторонніх радянсько-американських відносинах виник дух конкурентного протистояння наповненого зі здоровим глуздом, піддаючись спокусі діяти на випередження [2, 2004: 569]. У березні 1946 року Трумен запросив колишнього прем'єр-міністра Великобританії Вінстона Черчілля виступити з промовою у гуманітарному коледжі в штаті Міссурі. Змальовуючи відносини між двома країнами, Великобританією та США, британський прем'єр-міністр зазначив появу залізної завіси в Європі, що символізувала протистояння між Східною Європою і демократичним Заходом [18, 2007: 272]. Реакція на промову Черчілля була несподіваною, оскільки Москва лютувала, оголосивши його владі війни, а в США промову критикували ліберали та консерватори. Ліберали були розгнівані тим, що Черчілль намагався

створити ще один світовий конфлікт. Насправді Черчілль незакликав до воєнних чи дипломатичних дій, щоб підняти залізну завісу, в переконувач західній демократії зміцнювати військову та економічну міцність, і тільки потім проводити переговори з СРСР [30, 1999: 79].

У 1947 році виникла загроза захоплення комуністами влади у Греції та Туреччині, тому президент Трумен попросив Конгрес про згоду на допомогу цим країнам. Ця концепція отримала назву Доктрини Трумена, під якою розуміють підтримку США незалежних країн, які чинять опір спробам менших підкорити їх збройним шляхом. З допомогою в \$ 100.000.000, яка передбачала допомогу військовим радникам, зброї тощо, Греція та Туреччина чинили опір комуністичній загрозі [16, 2008: 24]. Президент Трумен хотів допомогти грецькому уряду посилити опір спробам партизан скинути уряд і встановити комуністичний режим. Ситуація в Туреччині була іншою, оскільки мусульманська країна зіткнулася з тиском СРСР у спробах мати доступ до Середземномор'я через Дарданелли. Сталін вимагав від Туреччини землі під радянські бази. Звернення Трумена отримало додаткову підтримку, оскільки лейбористський уряд в Британії оголосив про те, що він введе військовий флот у Середземномор'я як запобіжний захід. А Трумен і його радники боялися, що СРСР спробує заповнити вакуум, який створюють британці. Доктрина Трумена передбачала надати фінансову допомогу тим країнам, які боролися проти спроб антидемократичних сил змінити владу [18, 2007: 276].

Доктрина Трумена визначила американську зовнішню політику як до падіння комунізму в кінці XX століття. Стримкування привело до створення Північно-Атлантичного блоку (НАТО) в 1949 році, який складали західно-демократичні країни.

Отже, огляд зовнішньої політики США після 1945 року свідчить про агресивний курс, який був сформований адміністрацією Г. Трумена і який став початком «холодної війни».

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в дослідженні стереотипних уявлень американських президентів та їхніх адміністрацій після правління президента США Г. Трумена.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ахроровіч Г. Атомна війна і дипломатія. Хіросіма і Потсдам. – М.: Междунар. отношения, 1968. – 271 с.
2. Ачесон Дін Лежрат о своей партии. – М.: Наука, 1956. – 199 с.
3. Євєєвський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство. – Київ: Видавничий дім «Клиф-Могилляцька Академія», 2006. – 203 с.
4. Егорова Г. Гартман Е. Путь к социализму. Политическая и социология президентов. – М.: Группа компаний «Никола М», 2003. – 336 с.
5. Егорова Г. Г. Национализм и европейская политика США, 1933-1941. – М.: РАН, 1987. – 236 с.
6. Іл'їнський С. А. Історія США. – М.: Дрофа, 2006. – 571 с.
7. Киссінджер Г. Нуніхалі Америка не виле пахитала? пер с англ. под ред. В. Л. Нікозидова. – М.: Ланноскр, 2002. – 352 с.
8. Кополов С. Н. Воєнно-політична ситуація в Європі в новітній час: Історія, сучасність, перспективи. – М.: Експресс, 2005. – 240 с.
9. Лебедєв М. М. Маршальська політика. – М.: Аспект Пресс, 2006. – 265 с.
10. Мадьяков В. Л. Матеріали до проекту: Розвідка в дипломатії. – М.: Наука, 1995. – 269 с.

11. Мальков В. Л. 1945: как помнит малое американец и каковы его интересы // *Российский журнал*. – 2000. – №1. – С. 168-169.
12. Мальков В. Л. Путемки перестройки: Америка в первой половине XX века. – М.: Наука, 2004. – 601 с.
13. Парези Майкл. Власть над миром. Истинные пределы американского империализма: пер. с англ. Л. Афанасьевой. – М.: Поколение, 2000. – 288 с.
14. Руквицкий В. О. Холодная война, долодный мир. Общественное мнение в США и Европе о СССР / России, внешней политике и безопасности Запада. – М.: Академический проект, 2005. – 864 с.
15. Шлезингер А. М. Циклы американской истории. – М.: Прогресс, 1992. – 588 с.
16. *America's revolutions during the 1960s and 1970s* / Ed. by Rodney P. Cadman and J. Casoffrey Coleman. – Santa Barbara, California; Denver, Colorado; Oxford, England: ABC-CLIO, 2008. – 258 p.
17. *America Unbound: World War II and the Making of a Superpower* / Ed. by Warren F. Kimball. – NY.: St Martin's Press, 1992. – 188 p.
18. Bennett William J. *America: the last best hope*. – Vol. 2: *From a World at War to the Triumph of Freedom 1914-1999*. – Nashville, Tennessee: Thomas Nelson, 2007. – 592 p.
19. Fousek John. *To Lead the Free World: American Nationalism and the Cultural Roots of the Cold War*. – Chapel Hill, L.: University of North Carolina Press, 2000. – 253 p.
20. Frankfurter LCF *Frankfurter Papers*, Box 2, Diary Jan. 16; Febr. 26, 1943.
21. Grose Peter. *Operation Rollback: America's Secret War, Behind the Iron Curtain*. – Boston; New York:ought on Mifflin, 2002. – 256 p.
22. Herken Gregg. *The Winning Weapon: The Atomic Bomb in the Cold War, 1945-1960*. – New York: Knopf, 1980. – 425 p.
23. Joseph S. Davies Papers, Box II, Diary, May 3, 1943.
24. Kennan G. «The Sources of Soviet Conduct» *Foreign Affairs*, – July 1947, – # 25, – P. 566-582.
25. Lefler Melvyn P. *Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration, and the Cold War*. – Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1992. – 689 p.
26. McCormick Th. J. *America's Half-Century: United States Foreign Policy in the Cold War and After*. – Baltimore: Johns Hopkins University, 1995. – 298 p.
27. McMahon R.J. *Credibility and World Power: Exploring the Psychological Dimension in Postwar American Diplomacy* // *Diplomatic History*, – Fall 1991, – Vol. 15, – #4, – P. 455-471.
28. Mead W.R. *The Jacksonian Tradition and American Foreign Policy* // *National Interest*, – Winter 1999/2000, – # 3, – P. 23-33.
29. Mitrovich G. *Undermining the Kremlin: America's Strategy to Subvert the Soviet Block, 1947-1956*. – Ithaca, L.: Cornell University Press, 2000. – 235 p.
30. Muller James W. *Churchill's Iron Curtain Speech Fifty Years Later*. – Columbia: University of Missouri Press, 1999. – 80 p.
31. Osher Arnold A. *Another such victory: President Truman and the Cold War, 1945-1953*. – Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2002. – 626 p.
32. Phillips Cabell B.H. *The Truman Presidency: the History of a Triumphant Succession*. – NY.: MacMillan, 1966. – 463 p.
33. Sokor M.A. *From Continentalism to Globalism: General Stanley D. Embick, the Joint Strategic Survey Committee and the Military View of American National Policy during the Second World War* // *Diplomatic History*, – Spring 1981, – Vol. 5, – # 2, – P. 45-57.
34. Zeman Anne, Kelly Kate. *Everything you need to know about American history*. – NY.: Scholastic Inc., 1997. – 135 p.